

DÖVİZ KURU REJİMİ- TİCARÎ REKABET GÜCÜ İLİŞKİSİ: TÜRKİYE İÇİN AMPİRİK BİR ANALİZ^S

Kadir KARAGÖZ *

Ali ŞEN **

ÖZET

Uluslararası ticaret teorisinde ülkelerin ticarî rekabet gücü üzerinde etkili olan nicel ve nitel birçok faktörden bahsedilmektedir. Türkiye’de, döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişki üzerine birçok çalışma yürütülmüşse de, benimsenen döviz kuru politikasının ülkenin rekabet gücü üzerindeki etkisi pek araştırılmamıştır. Bu çalışmada, farklı rekabet gücü endeksleri hesaplanmakta ve bunlar aracılığıyla döviz kurunun rekabet gücü ile ilişkisi araştırılmaktadır. Elde edilen bulgular, Türkiye’nin uluslararası ticaretteki rekabet gücünün 2000’li yıllarla birlikte genel olarak iyileştiği, bazı rekabet ölçütleri bağlamında döviz kurunun etkili bir faktör olarak ortaya çıktığı yönündedir.

Anahtar kelimeler: Rekabet gücü, döviz kuru politikası, Türkiye,

Foreign Exchange Regime – Trade Competitiveness Nexus: An Empirical Analysis for Turkey

Abstract

In the international trade theory, several quantitative and qualitative factors are counted in affecting countries’ trade competitiveness. Although ample of researches have been conducted on the relationship between exchange rate and foreign trade in Turkey, the impact of adopted exchange policy on trade competitiveness has not been well examined. In this paper, various competitiveness indices are computed and the nexus between exchange rate and competitiveness is investigated. Empirical findings show that competitiveness of Turkey in international trade has got better in 2000s and exchange rate appeared as an effective factor in terms of some competitiveness measures.

Key words: Competitiveness, exchange regime, Turkey.

* Bu çalışma, 27-29 Mayıs 2009 tarihinde Erzurum – Atatürk Üniversitesi İİBF tarafından düzenlenen 10. *Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*’nda bildiri olarak sunulmuştur.

* İnönü Üniversitesi – İİBF, Ekonometri Bölümü, 44280 Malatya, kkaragoz@inonu.edu.tr

** İnönü Üniversitesi – İİBF, İktisat Bölümü, 44280 Malatya, asen@inonu.edu.tr

1. GİRİŞ

Türkiye’de, liberalleşme ve dışa açılma hareketlerinin bir büyüme aracı olarak kullanılmaya başladığı 1980’lerin başları aynı zamanda küreselleşmenin de ivme kazandığı döneme rastlamaktadır. Artan küreselleşme ise firmaların ve dolayısıyla ülkelerin daha şiddetli bir rekabet ortamına girmesine neden olmuştur. Bu açıdan, küresel ekonomik sisteme entegrasyon hedefi, küresel ölçekte geçerli olan rekabet koşullarını kabul etmeyi de gerektirmektedir (Altay ve Çelebioğlu, 2005).

Porter (1990), ülkelerin uluslararası ticarete rekabet güçlerini artırabilmelerinin temelinde yenilik yaratma ve üretim teknolojilerini geliştirebilme kapasitelerinin yattığını; döviz kuru, faiz oranı ve ticaret politikalarının rekabet gücü üzerinde nisbî olarak daha az etkinliğe sahip olduğunu öne sürmektedir. Bu bakımdan rekabet gücü üzerinde en anlamlı etkiye sahip faktör verimlilik ve verimlilik artışıdır. Verimlilik düzeyi her üretim dalında aynı olamayacağı için, Bhatt (2008)’in belirttiği gibi, rekabet gücü araştırmasında dikkatlerin ekonominin geneli yerine belirli sektörler veya sektör grupları üzerinde yoğunlaştırılması daha doğru olacaktır. Bryan (1994) ve Khemani (1997) de rekabet gücünü verimlilik açısından ele almakta ve firma/sektör/ülkelerin toplam verimliliği arttırabilme gücüne sahip olmaları şeklinde ifade etmektedirler. Rekabet gücünün arttırılabilmesi insan kaynağının, sermaye ve doğal kaynakların yenilenmesine, geliştirilmesine ve teknolojik değişimlere hızla uyum sağlamasına bağlıdır (Çivi, 2001).

Gelişmiş ve uluslararası ticarete rekabet üstünlüğüne sahip gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapıları incelendiğinde, verimlilik düzeylerini arttırmış, bilgi ve teknoloji yoğun, katma değeri ve dış talebi yüksek mal ve hizmetleri üretmeyi başarabildikleri görülmektedir. Ancak Türkiye’deki durum bunun aksine bir görünüm arz etmektedir. 1980’den bu yana üretim ve ihracat genellikle parasal teşviklerle desteklenmiş, dış ticaret ve üretim daha ziyade döviz kuruna endeksli olarak şekillenmiştir. Bu durum ihracatın yüksek oranda ara malı ithalatına bağımlı olduğu Türkiye’de ihracat ve ithalat açısından bir çelişki doğurmakta ve kısır döngüye yol açmaktadır (Altay ve Çelebioğlu, 2005).

Bu çalışmada, uluslararası ticaretteki rakipleri ve izlenen döviz kuru politikası ile bağlantılı olarak, Türkiye’nin ticarî rekabet gücünün ölçülmesi amaçlanmaktadır. Konu, rekabet gücü ve döviz kurunu kapsayan basit bir yapı içinde ele alınmaktadır. Rekabet gücünü etkileyen birçok faktör varsa da, ölçülmesi mümkün ve daha kolay olduğu için sadece fiyat dikkate alınmakta ve rekabet gücünün fiyat yönünden ifade edildiği ölçütler kullanılmaktadır. İkinci aşamada ise döviz kuru ile farklı rekabet gücü ölçütleri arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Çalışmanın geri kalan kısmı şöyle plânlanmıştır: Sonraki bölümde Türkiye’de dış ticaretin zaman içindeki seyri ve izlenen döviz kuru rejimleri hakkında kısaca bilgi verilmektedir. 3. bölümde önce rekabet gücünü ifade etmeye dönük ölçütler tanıtılmakta, devamında ise bu ölçütlere göre Türkiye’ye ilişkin endeksler hesaplanmaktadır. 3. altbölümde ise hesaplanan rekabet gücü endeksleri ile döviz kuru değişkeni arasında kurulan regresyonlarla farklı rekabet ölçütlerine göre döviz kuru rejiminin etkileri araştırılmaktadır. Çalışma sonucu bölümü ile son bulmaktadır.

2. TÜRKİYE’DE DIŞTİCARET ve DÖVİZ KURUNUN SEYRİ

Cumhuriyetin kuruluşundan 1980’e kadar geçen dönemde, ticaret üzerindeki kontrollerin gevşetildiği 1950-53 ve 1970-73 yılları hariç, Türkiye’de genel olarak içe dönük bir ithal – ikameci kalkınma politikası benimsenmiştir. Plânlı ekonomiye geçildiği 60’lı yıllar ve izleyen

70'li yıllar boyunca ithal-ikamesi politikası yüksek ticaret hadleri, etkili kısıtlamalar ve aşırı değerli döviz kuru ile daha sıkı bir şekilde sürdürülmüş ve I. Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nda ithal-ikamesi sanayileşmenin temel aracı olarak görülmüştür. II. Plân döneminde yine aynı politika, bu defa ödemeler dengesindeki bozulmanın zorlamasıyla sürdürülmüştür. Tablo 1'de görüldüğü gibi 1970'lerin başında ihracatın ekonomi içindeki ağırlığı oldukça düşük bir düzeydedir.

1980 yılına gelindiğinde, 24 Ocak Kararları ile birlikte ekonomi yönetiminde köklü bir anlayış değişikliğine gidilerek, piyasa ekonomisi ve ihracata dayalı büyüme politikası benimsenmiştir. Bu program çerçevesinde ithalat üzerindeki kısıtlamalar gevşetilmiş, esnek kur rejimine geçilmiş, ihracatı teşvik paketi yürürlüğe koyulmuştur. Aslında Türkiye'de 50'li ve 70'li yıllarda da liberalleşme girişimleri olmuş, ancak dış faktörler, iç karışıklıklar ve siyasî istikrarsızlık gibi nedenlerden dolayı bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

1980'lerde ihracatta yaşanan patlamanın nedenleri konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar arasında ihracat teşvikleri, ithal ikameci anlayışın dayattığı düşük kur politikasının sona ermesi ve Türkiye'nin 1980 sonrası liberalleşme ile birlikte Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerine açılması, 70'li yıllarda tesis edilen ancak atıl kalan kapasitenin kullanıma sokulması öne çıkmaktadır. 1980-88 döneminde döviz kuru rejimi de ihracat teşviki için aktif bir şekilde kullanılmıştır (Utkulu ve Seymen, 2004).

Tablo 1. buraya.

90'lı yıllar Türkiye ekonomisi için sıkıntılı geçmiştir. 1980'lerin sonunda sermaye ve döviz piyasasının liberalleşmesinden sonra ekonomi büyüme-küçülme döngüsüne girmiştir (Dufour ve Orhangazi, 2007). 1990'larda uygulanan politikalar sonucunda Türkiye'ye sıcak para girişi ve spekülasyon atakları nedeniyle 1994'te önemli bir finansal kriz yaşanmış ve TL ABD doları karşısında yüzde 120 oranında devalüe edilmiştir. Devalüasyonun etkisiyle ihracatta gözlenen artışa rağmen, 1995 ve sonrasında izlenen büyüme ve harcamaya dönük politikalar nedeniyle artan iç talep ve reel olarak değerlendirilen TL ithalatı da artırmıştır (Boratav ve Yeldan, 2000). Bu gelişmelere ek olarak, 90'lı yılların sonlarına doğru siyasal ve makroekonomik istikrarın giderek bozulması, enflasyon oranlarının yüksek seyretmesi, sık tekrarlanan seçimler ve bunların neden olduğu popülist ve iç talebi artıran düzenlemeler bir yandan ihracatı olumsuz etkilerken bir yandan da artan belirsizlik nedeniyle yatırımlarda duraklamaya yol açmıştır. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra dikkatler döviz kuru rejimi üzerinde yoğunlaşmış, IMF ile yürütülen görüşmeler çerçevesinde esnek kur rejimi bırakılarak dalgalı kura geçilmiştir.

Son yıllarda Türkiye'nin ihracat gelirlerinde önemli artışlar kaydedilmiştir. 1980'de ihracat gelirlerinin GSMH içindeki payı % 4,3 iken, 2005'de bu oran % 20,4'e yükselmiştir. Yine, 1980'de % 0,14 olan Türkiye'nin dünya ihracatı içindeki payı 2005 yılında % 0,69 düzeyine çıkmıştır. Bununla birlikte, bir ölçüde uluslararası piyasalarla da bağlantılı olarak son yıllarda TL'nin (aşırı) değerlendirilmesi, ekonomi ile ilgili birçok kesim tarafından Türkiye'nin ihracatının daha fazla artması önündeki en büyük engellerden biri olarak görülmektedir. Buradaki temel argüman, aşırı değerli TL'nin dış ticarete rekabet gücünü azalttığı ve devlet tarafından bu duruma bir şekilde müdahale edilmesi gerektiği yönündedir.

Türkiye'de, 1980'lerden itibaren döviz kuru rejiminde de önemli yapısal değişimler yaşanmıştır. 1981 – 1988 arasında izlenen rekabetçi reel döviz kuru politikası özel sektörün

ihracat performansını önemli ölçüde artırmıştır. 1989 yılında reel kur politikası terk edilince kur değerlenmeye başlamıştır. Değerli kur politikası diğer bazı etkenlerle birleşince 1990'ların başından itibaren dış dengede önemli bozulmalar meydana gelmiştir. Likidite fazlası, aşırı değerli kur ve devalüasyon beklentisi döviz talebini artırınca Merkez Bankası rezervleri azalmaya başlamıştır. 1994 yılında patlak veren finansal kriz yüksek oranlı bir devalüasyonu da beraberinde getirmiştir. 90'ların ikinci yarısında iç ve dış faktörlerin etkisi ile ekonomi dalgalı ve istikrarsız bir seyir izlemiş, makroekonomik dengelerdeki sürdürülemez yapı 1999 yılında döviz kurunun nominal çıpa olarak kullanıldığı, IMF destekli kapsamlı bir programın uygulamaya konulmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak program hedeflerinden sapmalar olmuş, enflasyon oranlarındaki düşüş beklenenin altında gerçekleşmiş, TL aşırı değerlenmiş, cari açık büyüyerek sürdürülemez hale gelmiştir. Öngörülen yapısal düzenlemelerin tam anlamıyla gerçekleştirilememesi ve diğer iç-dış konjonktürel faktörlerin de etkisiyle, izlenen sabit döviz kuru politikasının sürdürülebilirliği konusunda endişeler doğmuştur. Merkez Bankası döviz rezervlerinde ciddi azalmaya neden olan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri programda önemli değişiklikleri zorunlu kılmış, bu bağlamda kur politikasında da değişikliğe gidilerek kur dalgalanmaya bırakılmış, bundan sonra da TL değer kaybına uğramıştır.

Türkiye'de döviz kuru ile ticarî rekabet gücü arasındaki ilişki konusunda (bildiğimiz kadarıyla) şimdiye kadar ampirik bir çalışma yapılmamıştır. Ancak dış ticaret – döviz kuru arasındaki ilişkiyi çeşitli yönlerden ele alan birçok ampirik çalışma yürütülmüştür. Acaravcı ve Öztürk (2002) aylık verileri kullanarak 1989 – 2002 dönemi için yürüttükleri analizde Türkiye'de döviz kuru değişkenliğinin ihracat üzerindeki etkisinin araştırmışlar ve döviz kurundaki belirsizliğin reel ihracatı olumsuz etkilediği, ancak bu etkinin uzun vadede şiddetini yitirdiği sonucuna ulaşmışlardır. Saatçioğlu ve Karaca (2004) da 1981 – 2001 arasındaki dönemi ele aldıkları çalışmalarında aynı bulguya ulaşmışlardır. Gül ve Ekinci (2006) reel döviz kuru ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi 1990-2006 dönemine ait verilere dayalı olarak VAR yöntemi ile araştırmış ve döviz kuru ile ihracat ve ithalatın uzun dönemde anlamlı bir ilişki içinde olduklarını, dış ticaretten döviz kuruna doğru tek yönlü bir nedensellik bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Zengin (2001) ise dış ticaret hadleri ile döviz kurunun ilişkisini araştırmış, döviz kuru ile ihracat ve ithalat fiyat endeksleri arasında uzun dönemli bir ilişki bulunduğu sonucunu elde etmiştir. Nedenselliğin yönü ise, standart teoriyi destekler mahiyette, fiyat endekslerinden döviz kuruna doğrudur. Diğer taraftan, döviz kurundan ithalat fiyat endeksine doğru da bir nedensellik söz konusudur.

3. DÖVİZ KURU - REKABET GÜCÜ İLİŞKİSİ

3.1. Rekabet Gücü Ölçütleri

Rekabet edebilirlik veya rekabet gücü, ülkelerin ticaret hacmi ve ekonomik büyümeyi artırmak için kullandığı ve ekonomik politikalar ve kurumlarla ilgili dinamik bir kavramdır. Bu açıdan, her ne kadar aynı anlamda kullanan çalışmalar varsa da (örneğin Lundberg, 1988; Kurth, 1992) statik bir kavram olan *karşılaştırmalı üstünlük*' ten farklıdır (UNECA, 2004). Firmalar veya ekonomi düzeyinde rekabet gücünün ölçülmesi zor ve tartışmalı bir konudur. Konunun zorluğu, rekabet gücünü etkileyen/belirleyen unsurların bir kısmının (ürün kalitesi, yenilik gücü, tüketici ihtiyaçlarına cevap verebilme kapasitesi, işgücü piyasası üzerindeki kısıtlamalar vb.) nesnel olarak ölçülmesinin neredeyse imkânsız olmasından, tartışmalı olması ise yine değerlendirmelerin öznellikten uzak olmamasındandır. Bununla birlikte, değişik rekabet gücü tanımlarına göre belirli endeksler üretilebilmektedir. Kibritçioğlu (1996;2) konu

ile ilgili karmaşanın bir nedeninin de rekabet gücü konusunun birçok disiplinin ilgi alanına girmesi nedeniyle tek bir kuramsal temelin bulunmaması olduğunu öne sürmektedir.

Ülkelerin uluslararası rekabet gücünü temsilen kullanılan temel göstergelerden biri *dış ticaret hadleridir*. Birim değer, fiyat veya miktar cinsinden ihracat endekslerinin ithalat endekslerine oranı olan dış ticaret hadleri, bir birim ihraç malına karşılık gelen ithal malı değerini gösterir. Dış ticaret hadlerinin bozulması, ithal mallarının daha pahalıya elde edilmesi ve ihraç mallarının daha ucuza teklif edilmesi demektir. Dış ticaret hadlerinin bozulması durumunda hükmet tarafından döviz kuruna yapılacak müdahalelerle ticaret hadleri ihracatçı veya ithalatçılar lehine değiştirilebilir. Ancak literatürdeki ampirik çalışmaların ulaştığı genel sonuç, döviz kuru rejimindeki değişiklik veya düzenlemelerin dış ticaret hadleri üzerinde (en azından kalıcı olarak) pek de etkili olamadığı yönündedir (Çekerol ve Gürbüz, 2003). Uluslararası rekabeti ölçmek için kullanılan bir diğer yaygın ölçüt, yabancı ülkelerde üretilen malların yurtiçinde üretilen mallar cinsinden nisbî fiyatını yansıtan *reel döviz kurudur* (Albeni vd., 2003).

Dış ticaret hadleri dışında, uluslararası ticarî rekabet gücünü ölçmek üzere geliştirilmiş *formel ölçütler* de mevcuttur. UNECA tarafından Afrika ülkelerinin rekabet gücünü ölçmek ve karşılaştırmak amacıyla hesaplanan, oldukça zengin ve detaylı bir veri tabanına dayanan ticarî rekabet gücü endeksinin üç bileşeni vardır:

- i) *Ticarî çevre endeksi (TEI)*: Ticareti kolaylaştıran genel ekonomik ve politik çevresel koşulları yansıtmaktadır. Makroekonomik çevre ve kurumsal kalite endeksi şeklinde iki alt endeksi vardır.
- ii) *Üretken kaynak endeksi (PRI)*: Doğrudan üretimle ilgili (arazi ve işgücü gibi) girdilerin elverişliliğini ölçmektedir. İşgücü ve coğrafya endeksi şeklinde iki alt endeksi vardır.
- iii) *Altyapı endeksi (II)*: Üretilen mal ve hizmetlerin hareketliliğini sağlayan (ulaşım ağı, enerji ve iletişim altyapısı gibi) unsurların elverişliliğini ölçmektedir. İletişim, enerji, ulaşım ağı ve bilgiye ulaşma endeksi şeklinde dört alt endeksi vardır.

Uluslararası rekabet edebilirliğin bir ölçütü olarak Dünya Bankası tarafından geliştirilen *Davos Endeksi* ise üretim faktörlerinin rekabet edebilirliği, iş stratejileri, kurumsal faktörler, iş ortamının uygunluğu (vergilendirme politikası, yolsuzluk oranı vb) gibi birçok unsuru dikkate almaktadır. Endekse dâhil edilen sekiz unsur açıklık, hükümet, finans, altyapı, teknoloji, yönetim, işgücü ve kurumsal yapıya ilişkindir.

Bhatt (2008)'ın belirttiği gibi rekabet gücünü belirleyen fiyat, kalite, ürün dizaynı, güvenilirlik, satış becerisi, satış sonrası hizmet gibi birçok faktörden bahsedilebilir. Ancak bunlardan fiyat dışındakileri analiz etmek, soyut ve göreceli oldukları için birtakım ölçüm zorlukları içermektedir. Fiyatla ilişkili rekabet gücünü ölçme konusundaki alternatif ölçütler şöyle sıralanabilir (Bhatt, 2008; 253):

- i) *Nisbî İhracat Fiyat Endeksi (NİFE)*: Ülke'nin ihracat birim endeksinin rakiplerinin ihracat birim endeksinin ortalamasına oranı.
- ii) *Nisbî Toptan Eşya Fiyat Endeksi (NTFE)*: Ülke'nin toptan eşya fiyat endeksinin rakiplerinin toptan eşya fiyat endeksleri ortalamasına oranı. Bu ölçüt, yurtiçi fiyat düzeyinin rekabet gücü üzerindeki etkisini yansıtmaktadır.

iii) İhracat Kârlılık Endeksi (*İKE*): Ülke'nin ihracat birim endeksinin toptan eşya fiyat endeksine oranı. İhracat fiyatlarının toptan eşya fiyatlarına nazaran daha yüksek olması üreticileri yurtiçi tüketime hitap etmek yerine ihracata yöneltecektir. Her ne kadar, ihracat fiyatları ile toptan eşya fiyatlarının eş-dönemli olmaması ve toptan eşya fiyatlarının yurtiçi piyasaya üretim güdüsünü tam yansıtmaması gibi endeksin bir takım zayıf yönleri varsa da, rakip ülkelere ilişkin bilgi gerektirmediğinden hesaplanması kolaydır.

iv) Nisbî İhracat Kârlılık Endeksi (*NİKE*): Ülke'nin ihracat kârlılık endeksinin rakip ülkelerin kârlılık endekslerine oranı.

v) İthalat Fiyatları Rekabet Edebilirlik Endeksi (*İFRE*): Ülke'nin toptan eşya fiyatları endeksinin ithalat birim endeksine oranı. Bu endeks İthal ikamesinin rekabet edebilirliğini ölçmektedir.

Rakip ülkelerin endekslerinin kullanıldığı durumlarda bu ülkelerin ağırlıklı ortalamaları da kullanılabilir. Ağırlıklandırmada aşağıdaki formülden yararlanılmaktadır:

$$W_j = \sum_{k=1}^n \left(\frac{X_{ik}}{100} \times \frac{X_{jk}}{100} \right)$$

Burada; W_j , rakip j . ülkenin ağırlığı; X_{ik} , k . partner ülkenin ithalatı içinde Ülke'nin payı; X_{jk} , . partner ülkenin ithalatı içinde j . rakip ülkenin payıdır. Partner ülkeler (k) toplam ihracat içinde en fazla paya sahip birkaç ülkeyi içermektedir.

3.2. Türkiye İçin Rekabet Gücü Endeksleri

Bu kısımda Bhatt (2008) izlenerek Türkiye için rekabet edebilirlik endeksleri hesaplanmıştır (Tablo 1). Hesaplamalarda kullanılan veriler Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri (WDI-Online)'nden elde edilmiştir. Veri kaynağından kaynaklanan kısıtlamadan dolayı sadece 1980-2007 yılları kapsanmıştır.

Uluslararası ticaretteki rekabetten bahsederken, ülkeler düzeyinde kesin bir rakiplik tanımlaması yapmak çoğu zaman gerçekçi bir yaklaşım olmamaktadır. Demografik, coğrafi ve ekonomik nedenlerden dolayı bazı ülkelerin belirli sektörlerde öne çıktıkları, bir veya birkaç sektörün ülkelerin ekonomilerinde lokomotif rol üstlendiği görülmektedir. Örneğin fosil yakıtlar, ileri teknoloji ürünleri, hizmet sektörlerinde farklı ülke veya ülke grupları küresel üstünlüğe sahiptir. Bu nedenle *rakip ülke* tanımlaması sektörel düzeyde daha anlamlı hale gelmektedir. Yine de genel olarak, birbirine yakın ekonomik büyüklüğe ve kalkınmışlık düzeylerine sahip (gelişmekte olan) ülkeler arasında bir rakiplik ilişkisi kurulabilir. Bu anlamda, Türkiye'ye ait rekabet endeksleri hesaplanırken rakip ülkeler olarak Mısır, Macaristan, Endonezya, İran, İrlanda, G. Kore, Pakistan, Singapur ve Tayland dikkate alınmıştır. Bu ülkelerin seçilmesinde veri derleme imkânlarının da etkili olduğunu belirtmek gerekir.

Tablo 2. buraya.

Tablo 3'teki değerler incelendiğinde; İFRE endeksine göre 2003 yılına kadar Türkiye'nin ithalat rekabet gücü giderek iyileşmekle beraber genel olarak olumsuz seyretmektedir. 2003 yılından itibaren yurtiçi fiyat seviyesinin düşmesinin de etkisiyle rekabet gücü artmıştır.

İKE endeksine göre uzun yıllar düşük seyreden ihracat kârlılığı 2002 yılından itibaren artış göstermektedir. Yine toptan eşya fiyat seviyesinin düşmesiyle yurtiçi üretim maliyetlerinin düşmesi uluslar arası ticarete rekabet gücüne katkıda bulunuyor görünmektedir.

NİFE endeksine göre Türkiye'nin ihracatı 1992 yılına kadar nisbî olarak rakipleri karşısında rekabet gücünü korurken, bu yıldan sonra rekabet üstünlüğünü kaybetmektedir.

NTFE endeksi, İKE endeksinde olduğu gibi 2002 yılından itibaren yurtiçi maliyetlerin düşmesinden kaynaklanan bir ihracat rekabet gücü artışına işaret etmektedir.

NİKE endeksi ise Türkiye'nin ihracat karlılığının 1999 yılından itibaren arttığını, son yıllarda oldukça yüksek değerlere ulaştığını göstermektedir.

Bütün endeks değerleri bir arada dikkate alındığında genel olarak 2000li yıllarla birlikte yapısal bir değişim göze çarpmaktadır. Bu durum bir yandan fiyatlar genel seviyesinin önemli ölçüde gerilemesine bir yandan da dış ticaret hacminin rekor seviyelerde artmasına bağlı olarak ortaya çıkmış görünmektedir.

Tablo 3. buraya.

3.3. Döviz Kurunun Rekabet Gücüne Etkisi

Döviz kuru dalgalanmalarının dış ticaret üzerindeki etkilerini anlamak, özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygun döviz kuru politikasının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Bu bakımdan döviz kuru ile dış ticaretteki rekabet gücü arasında da anlamlı bir ilişki bulunması beklenebilir.

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'de izlenen döviz kuru politikası ve reel döviz kuru düzeyinin uluslararası ticarî rekabet gücü üzerindeki etkisi regresyon analizi yardımıyla araştırılmaktadır. Bu bağlamda yukarıda ele alınan her bir rekabet gücü endeksi reel döviz kuru (*RDK*) üzerine regres edilmiştir. Regresyonlarda değişkenlerin birinci farkları kullanılmıştır (Tablo 4-8). *RDK* değişkeni reel ABD doları endeksinden oluşmaktadır. DPT – Ekonomik ve Sosyal Göstergeler veri tabanından elde edilen seri, rekabet endeksleriyle uyum sağlanması açısından temel yıl 2000 olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. 2001 yılından itibaren dalgalı döviz kuruna geçilmesinin rekabet gücü üzerindeki etkisini yakalamak amacıyla bir kukla değişken de (*K*) modele dâhil edilmiştir.

Tablolardan görüldüğü gibi, reel döviz kurundaki değişme ile İFRE ve NTFE'deki değişme arasında negatif yönlü, anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre, reel döviz kuru değerlendirildiğinde nisbî toptan eşya fiyatları ve ihracat fiyatları cinsinden rekabet gücü artmaktadır. Kukla değişkenle temsil edilen döviz kuru rejimi değişikliğinin ise İKE ve NİFE üzerinde anlamlı bir etkide bulunduğu görülmektedir. Bu da, reel döviz kurunun dalgalanmaya bırakılmasının ihracat karlılığı üzerinde etkili olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 4 – 8. buraya.

4. SONUÇ

Türkiye ekonomisi, 80'li yılların başından itibaren ticarî ve finansal alandaki liberalleşme ile birlikte dış rekabete de açılmıştır. İhracata dayalı büyüme hedefi doğrultusunda çeşitli teşvik ve yardımlarla ihracat desteklendiği halde uzun yıllar ihracatta arzu edilen gelişme yaşanmadığı gibi, daha hızlı artan ithalat nedeniyle dış ticaret açığı zamanla büyümüştür. 1994 krizi sonrasındaki devalüasyonun ihracat üzerindeki uyarıcı etkisi de kısa sürmüştür. Bu süre zarfında Türkiye'nin ihracatı, başta tekstil ve giyim sektörü olmak üzere sanayi ürünleri ağırlıklı bir yapı arz etmiş, son yıllarda ise beyaz eşya ve otomotiv öne çıkmıştır. 2001 krizinden sonra rekabet gücünde önemli artışlar yaşanmış, reel kur ve reel ücretlerdeki artışa rağmen, son yıllarda verimliliğe verilen önem sayesinde rekabet gücü korunabilmiştir.

Bu çalışmada, uluslararası ticaretteki rakipleri ve izlenen döviz kuru politikası ile bağlantılı olarak, Türkiye'nin ticarî rekabet gücünün ölçülmesi amaçlanmıştır. Konu, rekabet gücü ve döviz kurunu kapsayan basit bir yapı içinde ele alınmıştır. Rekabet gücünü etkileyen birçok faktör varsa da, ölçülmesi mümkün ve daha kolay olduğu için sadece fiyat dikkate alınmış ve rekabet gücünün fiyat yönünden ifade edildiği ölçütler kullanılmıştır.

İlk olarak, Bhatt (2008) izlenerek Türkiye için rekabet edebilirlik endeksleri hesaplanmıştır. Endeksler hesaplanırken rakip ülkeler olarak Mısır, Macaristan, Endonezya, İran, İrlanda, G. Kore, Pakistan, Singapur ve Tayland dikkate alınmıştır. Bütün endeks değerleri bir arada dikkate alındığında, genel olarak 2000li yıllarla birlikte yapısal bir değişim göze çarpmaktadır. Bu durum, bir yandan fiyatlar genel seviyesinin önemli ölçüde gerilemesine, bir yandan da dış ticaret hacminin rekor seviyelerde artmasına bağlı olarak ortaya çıkmış görünmektedir. Yine son yıllardaki ekonomik ve siyasal istikrarın da etkili olduğu düşünülebilir.

İkinci olarak, Türkiye'de izlenen döviz kuru politikası ve reel döviz kuru düzeyinin uluslararası ticarî rekabet gücü üzerindeki etkisi regresyon analizi yardımıyla araştırılmıştır. Regresyon tahminleri, reel döviz kurundaki değişim ile İFRE ve NTFE'deki değişim arasında negatif yönlü, anlamlı bir ilişkiye işaret etmektedir. Buna göre, reel döviz kuru değerlendirildiğinde nisbî toptan eşya fiyatları ve ihracat fiyatları cinsinden rekabet gücü artmaktadır. Kukla değişkenle temsil edilen döviz kuru rejimi değişikliğinin ise İKE ve NİFE üzerinde anlamlı bir etkide bulunduğu görülmektedir. Bu da, reel döviz kurunun dalgalanmaya bırakılmasının ihracat karlılığı üzerinde etkili olduğuna işaret etmektedir.

Elde edilen sonuçlar Türkiye'nin rekabet gücünün son yıllarda arttığına işaret etmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'nin ticarî rekabet gücünün kırılgan olduğu, güçlü bir kalite ve verimlilik artışı sağlanamadığı takdirde sahip olduğu gücü de yitirebileceği söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Acaravcı, A. ve İ. Öztürk (2002), “Döviz Kurundaki Değişikliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma”, *Review of Social, Economic & Business Studies*, 2, s. 197-206.
- Albeni, M., Y. Demir ve H. Demirgil (2003?), “Döviz Kurlarındaki Değişim ve Kur Sistemlerinin İhracat Üzerindeki Etkisi – Türk İmalat Sanayiinde Bir Uygulama”, *Review of Social, Economic & Business Studies*, 7 – 8, s. 191-215.
- Altay, H. ve F. Çelebioğlu (2005), “Şubat 2001 ekonomik Krizi Sonrasında İthalat Fonksiyonunun Yapısal Değişiminin İncelenmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 13, s. 43-58.
- Bhatt, P. R. (2008), “India’s Trade Competitiveness and Exchange Rate Policy”, *Margin – The Journal of Applied Economic Research*, 2 (3), s. 247-264.
- Boratav, K. ve E. Yeldan (2000), Financial Liberalization, Macroeconomic (In) Stability and Patterns of Distribution, Working Paper, Bilkent University.
- Çekerol, K. ve H. Gürbüz (2003), “Reel Döviz Kuru Değişimleri ile Sektörel Dış Ticaret Fiyatları Arasındaki Uzun Dönem İlişki”, ODTÜ Ekonomi Kongresi, 6-9 Eylül 2003, Ankara.
- Çivi, E. (2001), “Rekabet Gücü: Literatür Araştırması”, *Yönetim ve Ekonomi*, C.B.Ü. İİBF, 8 (2), s. 21-38.
- Dufour, M. ve Ö. Orhangazi (2007), “The 2000-2001 Financial Crisis in Turkey: A Crisis for Whom?”, MPRA RePec Archive, Paper No. 7837, March 2008.
- Gül, E. ve A. Ekinci (2006), “Türkiye’de Reel Döviz Kuru ile İhracat ve İthalat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1990 – 2006”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 16.
- Kibritçioğlu, A. (1996), *Uluslararası (Makro) İktisat – Okumalar*, “Uluslararası Rekabet Gücüne Kavramsal Bir Yaklaşım”, A. Kibritçioğlu (ed.), TDFOB Yayıncılık, Ankara.
- Kurth, W. (1992), “Technology and Shifting Comparative Advantage”, *OECD STI Review*, 10, s. 8-47.
- Lundberg, L. (1988), “Technology, Factor Proportions and Competitiveness”, *Scandinavian Journal of Economics*, 90 (2), s. 173-188.
- Porter, M. E. (1990), *The Competitive Advantage of Nations*, New York: The Free Press.
- Saatçioğlu, C. ve O Karaca (2004), “Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracata Etkisi: Türkiye Örneği”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5 (2), s. 183-195.
- UNECA – United Nations Economic Commission for Africa (2004), Economic Report on Africa – 2004.
- Utkulu, U. ve D. Seymen (2004), “Trade and Competitiveness between Turkey and the EU: Time Series Evidence”, TEA Discussion Paper, 2004/8.
- Zengin, A. (2001), “Reel Döviz Kuru Hareketleri ve Dış Ticaret Fiyatları (Türkiye

Ekonomisi Üzerine Ampirik Bulgular)", *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2 (2), s. 27-41.

Tablo 1. Türkiye'nin dış ticaretinin gelişimi.

	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2006	2007
İhracat	873	2.854	3.375	9.536	20.128	33.758	53.703	105.013	120.135	144.620
İthalat	1.249	7.237	7.798	12.021	26.472	41.326	61.710	122.699	146.161	178.053
D.T.Hacmi	2.121	10.091	11.173	210.557	46.600	75.084	115.413	227.712	266.296	322.673
Dış Açık	-376	-4.383	-4.423	-2.458	-6.344	-7.568	-8.007	-17.686	-26.026	-33.433
İhr. / İth.	69,9	39,4	43,3	79,3	76,0	81,7	87,0	85,6	82,2	81,2
İhr./GSYH	4	4	5	16	9	14	20	22	23	22
İth./GSYH	5	11	12	19	12	17	23	25	28	27
İhr./Dünya	0,224	0,273	0,144	0,411	0,461	0,524	0,673	0,808	0,806	0,831

Kaynak: Dünya Bankası (WDI). Miktarlar milyon ABD doları. İkinci kısımdaki oranlar % değerler.

Tablo 2. Rekabet gücü endekslerinin değerlendirilmesi.

Endeks	Yön	Değerlendirme
İFRE	< 100	İthalat rekabet gücünde artış
	> 100	İthalat rekabet gücünde düşüş
İKE	< 100	İhracatta azalan kârlılık
	> 100	İhracatta artan kârlılık
NİFE	< 100	İhracatta yüksek rekabet gücü
	> 100	İhracatta düşük rekabet gücü
NTFE	< 100	İhracat açısından yurtiçi maliyetlerde yüksek rekabet gücü
	> 100	İhracat açısından yurtiçi maliyetlerde düşük rekabet gücü
NİKE	< 100	İhracat kârlılığında üstünlük azalışı
	> 100	İhracat kârlılığında üstünlük artışı

Tablo 3. Türkiye için değişik ölçütlere göre hesaplanmış rekabet edebilirlik endeksleri.

Yıllar	İFRE	İKE	NİFE	NTFE	NİKE
1980	400,00	16,66	35,85	149,58	4,44
1981	468,75	22,66	57,95	170,45	6,18
1982	356,25	36,84	66,78	126,04	9,73
1983	347,05	35,59	63,85	127,03	9,26
1984	490,00	26,53	82,97	205,11	8,46
1985	400,00	34,52	92,22	173,39	12,50
1986	295,00	45,76	97,20	138,64	27,27
1987	250,00	56,92	101,52	143,73	28,01
1988	534,61	30,21	97,42	292,28	16,31
1989	434,48	33,33	86,49	247,59	19,19
1990	248,78	46,07	94,41	191,64	25,56
1991	276,92	45,37	96,92	190,21	30,46
1992	290,47	43,44	100,00	208,74	30,99
1993	211,11	48,24	105,99	187,22	40,58
1994	551,16	27,42	104,65	367,12	23,10
1995	256,06	46,15	110,20	238,40	41,39
1996	186,25	56,37	111,17	195,48	52,28
1997	180,89	59,00	121,44	199,31	56,52
1998	158,42	68,79	130,88	157,24	83,12
1999	138,66	92,30	116,59	111,96	104,03
2000	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
2001	160,52	92,62	120,21	117,68	102,02
2002	107,69	126,53	122,77	92,45	132,26
2003	42,50	329,41	142,10	45,99	307,55
2004	14,68	853,84	154,04	21,70	701,77
2005	6,59	2158,33	149,32	9,27	1599,33
2006	7,34	1638,88	147,99	12,98	1124,96
2007	6,47	1925,00	166,42	13,58	1194,67

Kaynak: Yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 4. İFRE – RDK İlişkisi.

Bağımlı değişken: Δ (İFRE)

Değişken	Katsayı	Std, Hata	t-istatistiği	Olasılık
Δ (RDK)	- 7,8246	2,0201	- 3,8734	0,0007
K	36,9405	40,5029	0,9120	0,3705
R^2	0,3682		SBC	12,2452
Düzeltilmiş R^2	0,3429		Durbin-Watson	2,2293
F-istatistiği	2,1982		Olasılık (F-istatistiği)	0,0009

Tablo 5. İKE – RDK İlişkisi.

Bağımlı değişken: Δ (İKE)

Değişken	Katsayı	Std, Hata	t-istatistiği	Olasılık
Δ (RDK)	6,9618	5,3041	1,3125	0,2013
K	215,9595	106,3475	2,0306	0,0530
R^2	0,2069		SBC	14,1759
Düzeltilmiş R^2	0,1751		Durbin-Watson	2,3451
F-istatistiği	2,51847		Olasılık (F-istatistiği)	0,0580

Tablo 6. NİFE – RDK İlişkisi.

Bağımlı değişken: Δ (NİFE)

Değişken	Katsayı	Std, Hata	t-istatistiği	Olasılık
Δ (RDK)	- 0,1391	0,2046	- 0,6796	0,5030
K	10,3838	4,1037	2,5303	0,0181
R^2	0,0177		SBC	7,6662
Düzeltilmiş R^2	- 0,0215		Durbin-Watson	1,9249
F-istatistiği	1,6447		Olasılık (F-istatistiği)	0,2885

Tablo 7. NTFE – RDK İlişkisi.

Bağımlı değişken: Δ (NTFE)

Değişken	Katsayı	Std, Hata	t-istatistiği	Olasılık
Δ (RDK)	- 3,6864	0,9910	- 3,7197	0,0010
K	11,3537	19,8704	0,5713	0,5728
R^2	0,3588		SBC	10,8209
Düzeltilmiş R^2	0,3331		Durbin-Watson	2,1943
F-istatistiği	2,1820		Olasılık (F-istatistiği)	0,0010

Tablo 8. NİKE – RDK İlişkisi.

Bağımlı değişken: Δ (NİKE)

Değişken	Katsayı	Std, Hata	t-istatistiği	Olasılık
Δ (RER)	5,2716	3,9478	1,3353	0,1938
K	122,4926	79,1539	1,5475	0,1343
R^2	0,1611		SBC	13,5853
Düzeltilmiş R^2	0,1275		Durbin-Watson	2,4017
F-istatistiği	1,6053		Olasılık (F-istatistiği)	0,3705